

IMPERIALISMUL. RECONSIDERĂRI CONCEPTUALE

Gabriel Leahu

O dificultate majoră în abordarea expansiunii coloniale a marilor puteri de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea și-a avut originea în necesitatea regândirii unor fenomene și concepte, prea multă vreme abordate în istoriografia noastră doar dintr-o perspectivă stângistă¹. Astfel, noțiuni precum *colonialism*, *imperialism* sunt evident afectate de alinierile ideologice, de unde o necesară reconsiderare științifică.

Termenul de *imperialism* continuă să suscite un interes crescut și controverse în definirea lui, în contextul decolonizării, dar și al dispariției regimurilor comuniste din Europa. Punerea în discuție a conceptului pornește de la realitatea că după 1989 el încetează practic să mai fie utilizat în istoriografia noastră, după ce înainte fusese folosit în exces. Nu ne propunem să elaborăm o nouă teorie despre imperialism, ci doar să analizăm termenul, să-l repunem în discuție, cu ajutorul specialiștilor domeniului și să încercăm curățarea sa de sedimentele ideologice, astfel încât acesta să poată deveni operațional într-un demers istoric de studiere a perioadei de expansiune colonială de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

În pofida vastității sale, istoriografia problemei permite identificarea a două direcții principale de cercetare, imperialismul fiind abordat la nivel teoretic sau la cel al studiilor de caz. În prima situație, conceptul este tratat la scară mondială, fără a avea însă o solidă bază

¹ De aici caracterul pronunțat polemic al lucrărilor care au abordat aspectul colonial în istoriografia noastră. Vezi în acest sens Mircea N. Popa, **Expansiunea colonială în Africa la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea și lupta anticolonialistă și antiimperialistă a popoarelor africane până la primul război mondial**, în *Prelegeri de istorie modernă universală*, II, București, 1981, p. 103-126; idem, **Primul război mondial, 1914-1918**, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 9-58; Eugen Vasiliu, **Decolonizarea și relațiile internaționale**, București, Editura Politică, 1972, p. 42-52; C. Șerban, **Împărțirea Africii de către colonialiștii europeni și lupta de eliberare națională a popoarelor africane (1870-1914)**, în *Revista de Istorie*, t. 29, nr. 5/1976, *passim*; Camil Mureșan, **Introducere la C. Luraghi, Europenii caută Eldorado**, București, Editura Politică, p. 8-10.

istorică, realitatea fiind interpretată din acest motiv schematic²; în al doilea caz, istoricii au elaborat monografii despre diferitele „imperialisme” (britanic, francez, portughez, german, belgian), evitând însă confruntarea dintre teorie și realitatea istorică globală, rămânând cantonați în particularismele subiectului ales³.

Definițiile sunt numeroase, începând cu 1840 fiind identificate cel puțin 12 accepțiuni diferite ale termenului de *imperialism*, sensul modern

² J.A. Hobson, **Imperialism. A Study**, London, 4-th. Ed., 1948; Rosa Louxemburg, **L'Accumulation du capital**, Paris, Maspero, 1967; R. Hilferding, **Le capital financier**, Paris, Edition du Minuit, 1970; N. Boukharine, **L'economie mondiale et impérialisme**, Paris, Anthropos, 1971; V.I. Lenin, **Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului**, în **Opere alese în trei volume**, București, Editura Politică, 1961, p.689-792; J. Schumpeter, **Impérialisme et classes sociales**, Paris, Flammarion, 1984; H. Morgenthau, **Théorie des relations internationales**, Paris, PUF, 1977; R. Aron, **Paix et guerre entre les nations**, Paris, Calman Lévy, 1962; H. Arendt, **Impérialisme**, Paris, Fayard, 1984.

³ **Pentru Imperiul britanic**: L.H. Gann, P. Duignan (ed.), **Colonialism in Africa, 1870-1960**, vol. 1 **The History and Politics of Colonialism, 1870-1914**, Cambridge, 1969; R. Robinson, J. Gallagher, A. Denis, **Africa and the Victorians. The Official Mind of Imperialism**, London, Macmillan, 1961; Stephen W. Seard (ed.), **The Horizon History of the British Empire**, American Heritage Publish., 1973; Camil Mureșan, **Imperiul Britanic**, București, Editura Științifică, 1967; B. Porter, **The Lion's Share. A Short History of British Imperialism, 1850-1995**, third ed., Longman, 1996.

Pentru Imperiul francez: H. Brunschwig, **Mythe et réalités de l'impérialisme colonial français, 1871-1914**, Paris, A. Colin, 1960; P. Montagnon, **La France coloniale**, vol. 1-2, Paris, Pygmalion, 1988; D. Bouche, **Histoire de la colonisation française, II. 1815-1962**, Paris, Fayard, 1991; J. Meyer, J. Tarrade, J. Thobie, A. Rey-Goldzeiguer, **Histoire de la France coloniale**, I-II, Paris, A. Colin, 1991; J. Ganiage, **L'expansion coloniale de la France sous la Troisième République, 1871-1914**, Paris, Payot, 1968.

Pentru colonialismul german: H. Brunschwig, **L'expansion allemande outre-mer du XVe siècle a nos jours**, Paris, PUF, 1957; A. Erousalmiski, **L'Impérialisme allemande: passé et présent**, Moscou, Edition du Progres, 1972; R. Cornevin, **Histoire de la colonisation allemande**, Paris, PUF, 1970.

Pentru colonialismul italian: C. Zaghi, *op.cit.*; E. Decleva, **La politica estera italiana e la Francia (1896-1914)**, Bari, Laterzo, 1971; R. Battaglia, **La prima guerra d'Africa**, Torino, Einaudi, 1958; J.L. Miège, **L'Impérialisme coloniale italien de 1870 à nos jours**, PUF, Paris, 1968; G. Bosco Naitza, **Il colonialismo nella storia d'Italia (1882-1949)**, Firenze, 1975, *passim*; A. Gramsci, **Il Risorgimento**, Torino, Einaudi, 1949;

Alte dominații coloniale: F. Latour Da Veiga Pinto, **Le Portugal et le Congo au XIXe siècle**, Paris, PUF, 1972; Fr. Bontick, **Aux origines de l'Etat Independant du Congo**, Louvain, 1966; A.J. Wauters, **L'Etat Independant du Congo**, Bruxelles, 1898, J. Stengers, **Congo. Mythes et réalités**, Bruxelles, Racine, 2005.

apărând abia în anii 1880-1890⁴. În ediția din 1865 a dicționarului Littré, imperialismul nu este altceva decât o derivare a cuvântului *imperialiști*, cei care-l susțineau pe Napoleon al III-lea⁵. În Anglia, imperialismul era înțeles mai întâi ca „apărarea Imperiului”⁶, ulterior apărând sensul mai larg, cu conotația de „politică de expansiune” sau de „politică de agresiune”. Modificarea sensului s-a datorat lucrării lui James A. Hobson, publicată în 1902, **Imperialism. A Study**. Pentru Hobson, *imperialismul* era „efortul marilor patroni ai industriei de a facilita plasarea excedentului de bogăție, căutând să vândă sau să plaseze în străinătate mărfurile sau capitalurile pe care piața internă nu le poate absorbi”⁷. Termenul va fi adoptat de teoreticienii marxiști de la începutul secolului, care îl vor utiliza conform propriilor concepții: un răspuns la contradicțiile interne ale dezvoltării capitaliste⁸, un sistem de relații economice inegale între țări⁹, un stat a cărui politică externă era determinată de interesele unei oligarhii financiare¹⁰, ca expresia nevoii unor noi surse de materii prime și a unei forțe de muncă ieftină¹¹. În același timp, teoreticienii citați considerau imperialismul drept o fază inevitabilă în evoluția capitalismului, când surplusul de capital, acumulat prin activitatea productivă monopolistă, devine „steril”, adică plasarea lui

⁴ H. Brunschwig, **L'Impérialisme**, în H. Deschamps, **Histoire générale de l'Afrique noire**, II, Paris, PUF, 1971, p. 33.

⁵ J. Touchard, **Histoire des idées politiques**, II, Paris, PUF, 1981, p. 701-702.

⁶ Lordul Rosebery, într-un discurs ținut la 6 mai 1899, amintea de „cea mai mare mândrie a Imperiului numită imperialism”. *Apud Ibidem*, p. 702.

⁷ J.A. Hobson, **op.cit.**, p. 85.

⁸ N. Boukharine, **op.cit.** El avertiza asupra „conflictului existent între dezvoltarea forțelor de producție și limitarea națională a organizării producției (p. 102).

⁹ Rosa Luxemburg considera că „(...) imperialismul este expresia politică a acumulării de capital în cursa sa de a pune stăpânire pe restul lumii necapitaliste. Rosa Luxemburg, **op.cit.**, p. 273.

¹⁰ R. Hilferding aprecia „(...) capitalurile exportate sunt în securitate când puterea guvernamentală metropolitană conduce în întregime noul domeniu (...). Dacă este posibil, profiturile trebuie garantate de stat. Astfel, exportul de capital favorizează o politică imperialistă”. R. Hilferding, **op.cit.**, p. 406.

¹¹ Lenin scria „Concentrarea a ajuns atât de departe, încât se pot evalua aproximativ toate izvoarele de materii prime (de pildă zăcămintele de minereu de fier) dintr-o țară, ba chiar, (...) dintr-un șir întreg de țări, din lumea întreagă. Și nu numai că se face această evaluare, dar aceste izvoare sunt acaparate de uriașe uniuni monopoliste (...). se monopolizează brațele de muncă calificate, se angajează cei mai buni ingineri, se acaparează căile și mijloacele de comunicație”. V.I. Lenin, **op.cit.**, p. 705.

în interiorul țării nu mai este rentabilă. Soluția salvării economiilor capitaliste de la congestie era plasarea capitalurilor în exterior, pe piețele sigure din colonii.

De la elaborarea teoriei leniniste a imperialismului a existat o preocupare constantă din partea cercurilor liberale de a demonstra invaliditatea sa. De regulă, acestea respingeau orice relație cauzală între capitalism și expansiunea colonială, politica de dominare avându-și originile în necesitatea refacerii prestigiului național pierdut și a rangului de mare putere¹², în dorința de securitate și în tendința organizării unor mari ansambluri teritoriale¹³, sau în impulsul determinat de adânci forțe psihologice specifice omului, cum ar fi dorința de dominare și de expansiune¹⁴. În acest ultim sens, **Joseph Schumpeter** susținea că imperialismul există atunci când istoricul poate constata că un stat manifestă „o dispoziție lipsită de orice obiectiv spre expansiunea prin forță, dincolo de orice limită definibilă”, adică atunci când activitatea războinică se exprimă fără a fi mijlocul nici unui alt țel decât cel care este implicat în propria sa exercitare¹⁵. Astfel un stat are o politică imperialistă atunci când ea este vizibil guvernată de principiul „expansiunii pentru expansiune, al luptei pentru luptă”¹⁶. Referindu-se la originea imperialismului, Schumpeter avansează un argument incitant, potrivit căruia acesta nu este decât un „atavism”, o „supraviețuire” a înclinației naturale a omului către agresiune și dominare, fără un obiectiv specific, susținând însă că „societațile burgheze, pe măsura extinderii economiei capitaliste, vor fi din ce în ce mai puțin favorabile folosirii și menținerii atitudinilor războinice”¹⁷.

Pentru **Hans Morgenthau**, politica internațională, ca orice politică, este o luptă pentru putere, iar interesul național trebuie definit în termenii conceptului de *putere* și nu în termeni morali, legali sau ideologici, care nu fac decât să camufleze realitatea inerentei lupte pentru putere. „Națiunile și oamenii lor de stat pot să-și definească obiectivele lor în termenii unui ideal religios, filosofic, economic sau social. Ei pot spune

¹² R. Gildea, **Barricades and Borders. Europe 1800-1914**, Oxford University Press, 1987, p. 535; vezi și Brunschwig, **Mythes...**, p. 15-16.

¹³ Robinson, Gallagher, **op.cit.**, *passim*.

¹⁴ Gustave Le Bon, **Psihologia mulțimilor**, București, Anima, 1990, *passim*.

¹⁵ **Impérialisme et classes sociales**, Paris, Flammarion, 1984, p. 43-44.

¹⁶ **Ibidem**, p. 43.

¹⁷ **Ibidem**, p. 152-153.

că acest ideal se va materializa prin forța lor interioară, prin intervenția divină sau prin dezvoltarea naturală a stărilor umane (...). dar oricând se luptă să-și realizeze obiectivele prin mijloacele politicii internaționale, ei o fac luptând pentru putere”¹⁸. Specificul politicii internaționale, adică lupta pentru putere, determină ascunderea acesteia sub justificări ideologice și raționale. Întotdeauna strategiile imperialiste sunt deghizate ideologic pentru că trebuie să demonstreze justetea cauzei, necesitatea schimbării statu quo-ului, a ridicării moralului național, a realizării coeziunii interne pentru atingerea obiectivelor externe (vezi cazul Germaniei naziste)¹⁹. În cazul imperialismului colonial, ideologiile morale predomină. Misiunea, povara, datoria sacră, destinul sunt tot atâtea argumente pentru cucerirea „popoarelor înapoiate”. Au existat și argumente biologice, furnizate de cercetările lui Darwin și Spencer, superioritatea unui popor în fața altuia era un fenomen natural, dominarea celui slab fiind predestinată, înscrisă în destinul omenirii. Caracterul pur ideologic al pretențiilor coloniale, justificate în perioada interbelică de Germania, Italia prin presiunea demografică și problemele economice, este clar demonstrat de statisticile relevante ale populației și economiei. Cele patru colonii africane ale Germaniei acopereau 2.400.000 de kilometri pătrați și aveau, în 1914, o populație de aproape 12.000.000 de locuitori, din care numai 20.000 erau albi. S-a subliniat, în epocă faptul că locuiau la Paris mai mulți germani decât în toate coloniile Germaniei. După ce a fost colonie italiană timp de 50 de ani, Eritreea nu era locuită decât de 400 de italieni. În ceea ce privește importanța economică a coloniilor pentru metropolă, cifrele sunt elocvente. Importurile și exporturile din coloniile germane echivalau în 1913 cu 0,5% din totalul schimburilor comerciale ale țării. În 1933, importurile din teritoriile italiene constituiau 1,6% din totalul importurilor, iar exporturile reprezentau 7,2% din total²⁰.

Raymond Aron numea imperialistă „orice mare putere ideocratică, oricare ar fi fost regimul ei economic, al cărui obiectiv este de a răspândi în afară un mod de guvernare”²¹.

¹⁸ Hans Morgentau, **Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace**, Iași, Polirom, 2007, p. 82.

¹⁹ **Ibidem**, p. 129-140.

²⁰ **Ibidem**, p. 134-135.

²¹ Raymond Aron, **Paix et guerre entre les nations**, Calman Lévy, 1962, p.181; vezi și idem, **Démocratie et totalitarisme**, Paris, Gallimard, 1965, p. 60-64.

Heinz Gollwitzer²² identifică mai multe trăsături, care deosebesc imperialismul de oricare altă politică, pentru că acesta este, înainte de orice, un tip de politică. Trebuie avute în vedere tendința spre o expansiune accentuată sau de consolidare a unui imperiu, care tinde să devină ideologie, rolul preponderent al politicii externe în cadrul programului guvernamental național, susținerea evidentă de către opinia publică, apariția organizațiilor imperialiste, importanța din ce în ce mai mare acordată politicii de forță, proiectarea gândirii naționaliste în politica mondială. Politica imperialistă nu poate fi abordată numai prin intermediul economiei, pentru că este mai mult decât atât, fiind determinată de politici autonome, inițiate de oameni de stat și susținute de politicieni, care se considerau responsabili față de existența propriei națiuni și de sporirea nivelului ei de trai. „A menține sau a crește prestigiul statului pe plan mondial nu reprezenta, în elaborarea pluralistă a unei politici imperialiste, un factor mai puțin important și mai puțin determinant decât speranța nutrită de sectorul economic de a găsi o soluție favorabilă problemelor comerțului exterior sau de a obține dobânzi avantajoase pentru capitalul excedentar”²³. Pentru sporirea puterii, guvernele nu se puteau limita doar la efortul de a domina concurența economică, ci și la dezvoltarea forțelor armate, dobândirea de puncte strategice și noi teritorii pe tot globul, toate contribuind la o politică de inițiativă permanentă într-o competiție din ce în ce mai acută la nivel mondial, totul susținut ideologic²⁴. Economia în general, bancherii și industriașii, au jucat un rol preponderent în politica imperialistă, și puterea militară a statului a fost adesea pusă în slujba intereselor comerciale și financiare (Tunisia, Egipt). Dar la fel de bine putem cita acțiuni guvernamentale și economice în același timp care, indiscutabil, erau dictate de interesul alianțelor sau de o politică de bloc sau pentru a consolida fronturi ale politicii internaționale (Agadir, 1911), cu alte cuvinte o politică de forță. Este fals să se afirme că economia unei națiuni a fost întotdeauna la originea aventurii coloniale; adesea nu a existat nici un interes economic. Imensa participare a clasei mijlocii și a mediilor intelectuale în organisme coloniale demonstrează că în

²² Heinz Gollwitzer, *L'Impérialisme de 1880 à 1914*, trd. d'anglais par Anne Joba, Flammarion, 1970, p. 8; 14-18.

²³ *Ibidem*, p. 11 – 12.

²⁴ *Ibidem*, p. 12 – 13.

colonialism exista și altceva decât acțiunea directă sau indirectă a capitalului, și anume prestigiul național²⁵.

Istoricul american **William Langer** definea imperialismul drept „o explozie a expansiunii de peste mări”, ca „(...) stăpânirea sau controlul, politic sau economic, direct sau indirect, al unui stat, națiune sau popor asupra altor grupuri similare (...) sau dispoziția, impulsul sau străduința de a stabili o stăpânire sau un control”²⁶. Ronald Robinson, John Gallagher și A. Denis susțin că termenul de imperialism are sensul utilizat de actorii expansiunii occidentale, care desemna fenomenul de luare în stăpânire a lumii sub forma privilegiată a constituirii imperiilor. În condițiile în care nu se poate evidenția, la originea împărțirii Africii, nici un fel de cauze economice imediate, iar aceasta a constituit manifestarea majoră a imperialismului, teoriile marxiste ale imperialismului își pierd valabilitatea, pentru că atunci rolul fundamental îl are factorul politic, acțiunea oamenilor politici și nu determinările economice²⁷.

Henri Brunschwig utilizează termenul în sensul său etimologic: „imperialism se traduce prin preluarea suveranității - o noțiune europeană străină gândirii indigene - asupra unei părți a solului african”²⁸.

Wolfgang Reinhard observă că încărcătura sa emotivă face ca noțiunea să fie aproape inutilizabilă. Totuși, în sensul restrâns dat de marxism-leninism, semnifică stadiul suprem al capitalismului, iar în sens larg, orice formă de expansionism și de dominație exercitată de o comunitate. Noțiunea este utilizată de Reinhard în completarea celei de colonialism, fiind „orice acțiune de instaurare a colonialismului”, având mai mult o dimensiune dinamică, de exercitare, de inițiativă²⁹.

Thomas Pakenham³⁰ definește imperialismul drept „o cursă a patriotismului”, având scopul de a salva statele europene puternic

²⁵ *Ibidem*, p. 69.

²⁶ William Langer, *The Diplomacy of Imperialism, 1890-1902*, secd. ed., Knopf, New York, 1960, p. VII.; 67.

²⁷ Ronald Robinson, John Gallagher, A. Denis, *op.cit.*. *Vezi* introducerea *The Spirit of Victorian Expansion*, p. 1-27.

²⁸ Henri Brunschwig, *L'Impérialisme*, în H. Deschamps (ed.), *Histoire générale de l'Afrique Noire*, II, Paris, PUF, 1971, p. 33.

²⁹ Wolfgang Reinhard, *Petite histoire du colonialisme*, trad. A. Tananka et G. Plagnes, Belin, Paris, 1997, p. 9.

³⁰ Thomas Pakenham, *The Scramble for Africa. White Man's Conquest of the Dark Continent From 1876 to 1912*, New York, Avon Books, 1991, 738 p.

afectate de criza economică și care a reușit să facă deopotrivă să viseze atât masele, cât și burghezia la El Dorado, la mine de diamant și la câmpuri aurifere, la piețe de desfacere pentru produsele nevândute. De asemenea, nu trebuie uitat „prestigiul” ce putea fi acumulat de noii veniți în rândul marilor puteri (Germania și Italia), dar și posibilitatea de a da sens național emigrației³¹.

H. Arendt consideră că imperialismul este „mai degrabă primul stadiu al preluării conducerii de către burghezie, decât ultimul stadiu al capitalismului, când oamenii de afaceri au devenit politicieni”³². Este împlinirea procesului de emancipare politică a burgheziei, care își extinde dominația dinspre economic spre politic, astfel încât statul și instrumentele sale de violență devin instrumente ale expansiunii. Expansiunea este ideea centrală a imperialismului, „scop suprem și permanent al politicii”³³, prin extrapolarea în domeniul politicii a mecanismelor economice de extindere permanentă a producției și a tranzacțiilor. Expansiunea imperialistă nu pregătea calea investițiilor de bani, ci exportul de putere urma calea banilor exportați, care nu mai erau productivi, devenind sterili prin inexistența profitului. La întrebarea „de ce expansiune dincolo de mări?”, Arendt apreciază că statul național devine o limită în expansiunea economiei capitaliste, a cărei caracteristică fundamentală, care i-a asigurat supraviețuirea în ciuda tuturor crizelor, este tocmai producerea permanentă de noi spații de desfacere. Două sunt cauzele eșecului imperialismului. Una este reprezentată de opoziția internă, a statului național – oameni de stat, parlament, presă, opinia publică, ce au criticat cuceririle de peste mări. Sunt evidente conflictele dintre guvernele și instituțiile metropolitane și administratorii/ administrația colonială. Soluția a fost exacerbarea naționalismului, cursa pentru colonii devenind o problemă de orgoliu național și de propovăduire a superiorității culturale, intelectuale, tehnologice, economice, rasiale a cuceritorilor. A doua, faptul că statul național cuceritor a devenit un model de urmat de către cei cucerțiți, acțiunea imperială, prin dimensiunea sa națională, conținând sâmburele eșecului, ducând la dezvoltarea conștiinței naționale. Soluțiile utilizate de

³¹ **Ibidem**, p. XXI – XXIII.

³² Hannah Arendt, **Originile totalitarismului**, Humanitas, București, 1994, 674 p. – partea a doua se intitulează **Imperialismul** (p. 169-383), p. 188.

³³ **Ibidem**, p. 172

colonialiști au fost asimilarea și guvernarea indirectă. Francezii au încercat să încorporeze teritoriile cucerite în corpul național, dezvoltând o structură politică imperială, astfel încât deosebirea dintre Franța de peste mări și Franța metropolitană să fie doar geografică. Englezii au încercat să nu se amestece în dezvoltarea popoarelor cucerite, politicienii considerând că „imperialismul nu înseamnă constituirea unui imperiu, iar expansiunea nu este cucerire”³⁴ atâta timp cât instituțiile naționale ale metropolei nu sunt integrate în Imperiu.

D. Harvey³⁵ constata dificultatea de a defini termenul „imperialism capitalist” datorită faptului ca îmbină doi termeni contradictorii. Pe de o parte imperialism, care se supune unei logici teritoriale, impuse de actori a căror putere este dată capacitatea de a mobiliza resurse diverse (politice, economice, militare) pentru dominația asupra unui teritoriu. De cealaltă parte, capitalul, cu întregul proces de acumulare în spațiu și timp, supus logicii de putere economică subsumată unui anume spațiu. Diferențele sunt semnificative și dacă avem în vedere motivațiile și interesele politicienilor și capitaliștilor. Primii caută avantaje care au în vedere colectivitatea, statul și prin care se impun în fața altor state, activitatea lor fiind discontinuă datorită ciclului electoral, în timp ce ceilalți urmăresc doar avantaje individuale, răspunderile fiind la fel, iar activitatea lor se derulează într-un spațiu și timp continue, dar firmele lor pot dispărea (falimente, fuziuni, relocări), în timp ce statele nu³⁶. Problema fundamentală constă în capacitatea de a discerne între componenta teritorială și cea capitalistă, între imperialism și imperiu, în condițiile în care literatura de specialitate realizează un acord facil între acești termeni, care nu sunt reductibili, în sensul că procesele politico-economice sunt ghidate de strategiile statale și imperialiste și că țările și imperiile operează întotdeauna în afara intereselor capitaliste. În realitate ele sunt antagonice în cea mai mare parte a situațiilor concrete³⁷. În concluzie, „imperialismul de sorginte capitalistă se naște din relația dialectică stabilită între logicile de putere capitalistă și teritorială”, care sunt distincte, ireductibile una la cealaltă, dar într-o strânsă interdependență³⁸. Astfel, politica statală a Marii Britanii, Franței,

³⁴ **Ibidem**, p. 179

³⁵ D. Harvey, **The New imperialism**, New York, Oxford University Press, 2003, 253 p.

³⁶ **Ibidem**, p. 26 – 27.

³⁷ **Ibidem**, p. 29 – 30.

³⁸ **Ibidem**, p. 183.

Belgiei, Germaniei, Italiei, Olandei ajunge să fie „confiscată” de grupuri de interese, ceea ce determină anexiuni teritoriale „peste mări”, în pofida intereselor naționale.

Eric Hobsbawm³⁹ constată că epoca dintre 1875 și 1914 poate fi denumită „Era Imperiului” nu numai datorită existenței unor state conduse de împărați (Germania, Austro-Ungaria, Rusia, Turcia, Anglia datorită stăpânirii Indiei, Etiopia, China, Japonia), dar mai ales pentru că dominația economică mondială europeană a făcut ca „cei avansați” să-i domine pe „cei înapoiați”, apărând un nou tip de imperialism, *imperialismul colonial*⁴⁰. Este perioada în care, cu excepția celor două Americi, aproape întregul glob ajunge sub dominația politică formală sau informală a Angliei, Franței, Germaniei, Italiei, Olandei, Belgiei, S.U.A., Japoniei. Ceea ce nu a fost ocupat fie erau state tampon (Siam), fie erau disputate de mai multe puteri (Afganistan), fie erau prea neînsemnate (Liberia), fie și-au apărut independența (Etiopia). Africa a fost ocupată în întregime, cu cele două excepții menționate deja (Liberia și Etiopia). Termenul de „imperialism” începe să aibă sens economic în timpul dezbaterilor politice din anii 1890, legate de expansiunea colonială, perioadă în care dobândește și o „coloratură peiorativă”⁴¹. Autorul, fără a fi leninist sau anti-leninist, observă o realitate dominantă a epocii, și anume faptul că „împărțirea globului avea o dimensiune economică”, ceea ce nu înseamnă că aceasta explică totul despre imperialismul perioadei⁴². Chiar dacă nu au avut un rol important în cadrul economiilor industrializate, piețele și materiile prime coloniale au creat noi ramuri ale marilor afaceri (aurul, cositorul, cuprul, ceaiul, cafeaua, cacao, fructele tropicale (bananele), uleiul de palmier, cauciucul). „Minele erau principalii pionieri în deschiderea lumii în fața imperialismului și cei mai eficienți, deoarece profiturile lor erau îndeajuns de senzaționale ca să justifice și construcția căilor ferate de alimentare”⁴³. Dimensiunea economică a imperialismului nu explică de ce globul a fost împărțit cu atâta grabă de puterile industrializate. Nu poate fi vorba de presiunea exportului de capital, pentru a se obține o creștere a ratei profitului,

³⁹ Eric Hobsbawm, **The Age of Empire, 1875-1914**, Vintage Books, 1989, 404 p.

⁴⁰ **Ibidem**, p. 56 - 57.

⁴¹ **Ibidem**, p. 59 - 60.

⁴² **Ibidem**, p. 62.

⁴³ **Ibidem**, p. 63.

datorită prezenței neînsemnate a acestora în noile imperii coloniale. Mai degrabă pare a fi vorba de căutarea simultană de noi piețe, în condițiile afirmării politicilor protecționiste, „noul imperialism” fiind „subprodusul natural al unei economii internaționale bazate pe rivalitatea câtorva economii industriale concurente, intensificată de presiunile economice din anii 1880”. Este momentul în care „motivația economică pentru dobândirea anumitor teritorii coloniale devine dificil de disjuns de acțiunea politică necesară în acest scop, întrucât protecționismul de orice fel reprezintă o economie care operează cu ajutorul politicii”⁴⁴. Cu toate acestea, Hobsbawm consideră că pe acest fundal economic, de care nu putem face abstracție, au acționat interese strategice, militare, ideologice, naționaliste, rasiale, personale (ale oamenilor de stat, grupurilor de interese, exploratorilor, administratorilor coloniali, misionarilor), culturale, care colorează diferit imperialismul britanic, francez, belgian, italian, german etc⁴⁵.

P.J. Cain și A.G. Hopkins⁴⁶, la fel ca mulți alți istorici, consideră că termenul *imperialism* este greu de definit, datorită încărcăturii sale ideologice și utilizării sale la întâmplare. Imperialismul este o formă de expansiune, fără să fie în mod obligatoriu militară, dar nu orice expansiune este în mod necesar imperialism. Imperialismul este o ramură a relațiilor internaționale, caracterizat nu prin formele pe care le îmbracă (economică, culturală, politică), ci prin dominația exercitată asupra suveranității unui alt stat, ca rezultat al unui act de voință. Relațiile stabilite pe baze imperialiste se caracterizează prin inegalitate⁴⁷. Tendința spre expansiune poate deveni imperialistă mai ales când ea se desfășoară împotriva unor societăți care au nevoie să se reformeze sau să se restructureze (dezvolte în sens capitalist) înainte ca ambițiile expansioniste să se realizeze, și care, de asemenea, sunt supuse schimbării ori incapabile de a rezista acesteia. Identificarea imperialismului cu o anumită fază a evoluției capitalismului, ultimă sau supremă, conduce la concluzia că există un curs prestabilit și deci cunoscut al capitalismului, ceea ce produce dificultatea de a explica

⁴⁴ *Ibidem*, p. 67.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 68 – 83.

⁴⁶ P.J. Cain, A.G. Hopkins **British Imperialism. Innovation and Expansion, 1688-1914**, London, New York, Longman, 1993.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 43-44.

tocmai evoluția sa diferită în realitate⁴⁸. Evident, capitalismul nu a avut și nu are evoluții predictibile decât la nivel ideologic, prin construirea unei scheme evolutive, argumentate doar din prezent, când reconstituirea poate părea logică.

Istoricul francez Jacques Marseille observa că definițiile sau caracterizările imperialismului pun în dificultate istoricul datorită caracterului lor restrictiv (prin accentuarea numai asupra unei singure laturi, economice, politice, psihologice, ideologice) sau prin prea marea lor generalitate și imprecizie cronologică, care golesc de sens transformările petrecute și activitatea Marilor Puteri spre sfârșitul secolului al XIX-lea⁴⁹. Comparativ cu acestea, teoria leninistă este în avantaj, „fiind datată cronologic și căutând să explice tocmai modificările și formele noi pe care le capătă expansiunea Puterilor europene în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cu toate că generalizează anumite observații făcute asupra Angliei”⁵⁰. Din acest motiv, și noi considerăm că este util să pornim de la conceptul de imperialism, așa cum îl identifică Lenin și să vedem în ce măsură trăsăturile sale sunt valabile în Anglia și Franța, principalele Puteri coloniale de la confluența secolelor XIX-XX.

După Lenin, imperialismul are cinci trăsături care distingeau epoca sa de perioadele anterioare: 1. concentrarea și centralizarea producției și a capitalului, generatoare de monopoluri; 2. fuziunea capitalului bancar cu cel industrial și apariția capitalului financiar; 3. exportul de capital, care cunoaște o importanță mai mare decât cel de mărfuri; 4. formarea uniunilor monopoliste internaționale ce vizau împărțirea economică a lumii; 5. totul determină terminarea împărțirii teritoriale a globului pământesc între cele mai mari puteri imperialiste⁵¹.

Economia britanică din secolul al XIX-lea cunoaște particularități care nu corespund schemei leniniste asupra imperialismului. În Anglia secolului al XIX-lea nu întâlnim o concentrare a producției și a capitalurilor, puterea industrială britanică bazându-se până târziu pe

⁴⁸ **Ibidem**, p. 44.

⁴⁹ J. Marseille, **Empire colonial et capitalisme français. Histoire d'un divorce**, Albin Michel, Paris, 1984. Vezi capitolul I, **La problematique de l'impérialisme : des théories contradictoires, des bases empiriques fragiles**, p.19-34.

⁵⁰ **Ibidem**, p. 20.

⁵¹ V.I. Lenin, **Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului**, în **Opere Alese în trei volume**, București, Editura Politică, 1961, p. 753-754.

activitatea micilor întreprinderi⁵². Astfel, țara care și-a bazat activitatea industrială pe industria textilă, care furniza în 1913 două treimi din exporturile mondiale de țesături de bumbac, nu cunoaște nici concentrarea verticală, nici pe aceea orizontală, care se produce decisiv abia în perioada interbelică⁵³. Mai mult, capitalul bancar nu controla capitalul industrial, „respectându-se până târziu separarea dintre lumea industrială și aceea a băncilor de depozit”⁵⁴. Lenin găsea în Anglia „un imperialism veritabil”, datorită exportului de capital, orientat spre Imperiu, ale cărui venituri permiteau echilibrarea balanței de plăți, în condițiile în care balanța comercială era „constant deficitară”⁵⁵. În acest fel, la originea noilor investiții se află, din ce în ce mai mult spre sfârșitul secolului al XIX-lea, însăși balanța favorabilă a investițiilor făcute în exterior⁵⁶. Din nou realitatea contravine teoriei, pentru că din totalul investițiilor externe, Imperiul primea 40% în perioada 1850-1875 și 47% în 1913⁵⁷. Între 1907 și 1913, adică în perioada cea mai „imperialistă”, Anglia investea 655 miliarde lire în exterior și doar 481 în Imperiu, trei sferturi din acestea fiind absorbite numai de dominioane⁵⁸. Cu toate că atrăgea jumătate din investițiile externe, restul lumii prelua două treimi din comerțul exterior britanic⁵⁹, iar emigrația engleză spre S.U.A. a fost până târziu mult superioară celei dirijate spre Imperiu⁶⁰. Clara

⁵² Fr. Crouzet, **Commerce et Empire : l'expérience britannique du libre échange à la première guerre mondiale**, în *Annales*, nr. 2/1964, p. 39.

⁵³ **Ibidem**.

⁵⁴ C. Coquery-Vidrovitch, **op.cit.**, p. 90.

⁵⁵ V.I. Lenin, **op.cit.**, p. 738.

⁵⁶ Dacă în 1850, investițiile de capital în străinătate reprezentau 250 milioane lire, în 1870 ele depășeau un miliard. C. Mureșan, **op.cit.**, p. 277.

⁵⁷ Din totalul investițiilor făcute în exterior (1900 miliarde lire), 1500 erau investite numai în America de Sud și SUA. Robinson, Gallagher, **op.cit.**, p. 6.

⁵⁸ P. Guillaume, **Le monde coloniale, XIXe-XXe siècle**, Paris, A. Colin, 1974, p. 259; vezi și Rondo Cameron, **Histoire économique du monde**, (trad. d'anglais), Larousse, 1991, p. 290; 304

⁵⁹ R. Girault, **Diplomatie européenne et impérialisme, 1871-1914**, Paris, Masson, 1979, p. 37.

⁶⁰ Emigrația (în mii) :

Perioada	SUA	Imperiu
1870	153	44
1885	138	23
1891-1895	66	54
1911	122	297

diferențiere geografică dintre comerțul cu mărfuri și cel cu capitaluri, precum și realitatea ponderii sub 50% a investițiilor de capital în Imperiu, contravin serios aprecierilor lui Lenin asupra caracterului „colonialist” al imperialismului britanic⁶¹.

Acestor elemente trebuie să le adăugăm și faptul că Imperiul britanic s-a constituit cu mult înainte de începerea perioadei numite „imperialiste”. India, Noua Zeelandă, Canada, Australia, Colonia Capului, Sierra Leone, Gold Coast erau deja părți importante ale Imperiului în 1880⁶². Imperiul britanic este rezultatul activității private, dar guvernele au fost mereu prezente „pentru a deschide și a asigura securitatea drumurilor pentru negustori”⁶³. Aceștia s-au ciocnit de structurile statale sau politice existente în diverse părți ale lumii, motiv pentru care au apelat la forța statului, pus în situația de a ocupa principalele zone strategice pentru a-și proteja imperiul comercial. Cazul Coloniei Capului este exemplar în acest sens⁶⁴. Chiar și în India, ocupația progresivă nu a avut scopul de a constitui un nou imperiu, ci de a proteja interesele deja existente, semnificative fiind cele spuse de sir Ch. Dilke din *Greater Britain*: „Cuvântul de ordine era menținerea și extinderea prin comerț și influență pașnică, dacă se putea, dar prin regulă imperială (adică anexiune n.n.) dacă trebuia”⁶⁵.

Din această succintă prezentare, ne apare clar că expansiunea teritorială a fost mai puțin efectul unei dezvoltări economice interne *imperialiste* – în sensul dat de Lenin – și mai mult rezultatul unor decizii politice menite să mențină supremația engleză în lume și să apere liberul-schimb, amenințate de protecționism. Un bun argument în susținerea punctului nostru de vedere este și discursul din 1890 al secretarului de stat, sir Edward Grey, care sublinia că, din nefericire, „acolo unde flutură un steag străin, comerțul britanic urmează a fi exclus cu siguranță”⁶⁶.

Franța se afla, în această perioadă, într-o situație economică pe care cu foarte mare greutate o putem numi imperialistă, mai ales dacă ne

Apud Robinson, Gallagher, **op.cit.**, p. 6, nota 6.

⁶¹ V.I. Lenin, **op.cit.**, p. 736-738.

⁶² Vezi procesul de achiziție în C. Mureșan, **op.cit.**, 155-265.

⁶³ Robinson, Gallagher, **op.cit.**, p. 6.

⁶⁴ Bergeron, Roncayolo, **Le monde et son histoire**, Paris, Laffont, 1980, p. 387.

⁶⁵ *Apud* Robinson, Gallagher, **op.cit.**, p. 10.

⁶⁶ *Apud* J. Stengers, **L'Impérialisme colonial de la fin du XIXe siècle, mythe ou réalité**, în *Journal of African History*, nr. 3/1962, p. 488.

raportăm la caracterizarea făcută de Lenin. Concentrarea capitalurilor și prezența capitalului financiar sunt slab reprezentate, chiar dacă Franța era foarte bogată, stocul său de aur făcând din franc moneda cea mai stabilă din lume⁶⁷. Întreprinderile franceze cunosc o slabă concentrare, doar 1% din acestea având peste 50 de muncitori. După J.B. Duroselle, întreprinderea tip nu are decât câțiva lucrători și trăiește de pe o zi pe alta, „fără să se modernizeze, fără să se împrumute de la bancă, având în vedere doar piața internă protejată de tarifele vamale”⁶⁸. În cazul marilor firme, la începutul secolului al XX-lea, este dominantă independența reală a societăților industriale față de marile bănci, capitalul industrial finanțându-și dezvoltarea prin resurse proprii⁶⁹. Cauzele acestei situații se află atât în structura familială a industriei franceze, cât și în reticența băncilor de a investi în industrie, determinată de imobilizarea capitalurilor prea mult timp și de riscurile, adesea mari, pe care trebuiau să și le asume⁷⁰. De aceea, băncile preferau să facă afaceri în străinătate, unde beneficiile erau mai mari și mai sigure, fiind garantate de stat⁷¹.

Independența capitalului bancar față de cel industrial se observă foarte bine și în operațiunile pe care le-au făcut marile bănci cu guvernele țărilor străine. Plasarea pe piața financiară franceză a împrumuturilor de stat egiptene, ruse, otomane, portugheze, argentinene ș.a. nu era condiționată de achiziționarea unor produse industriale franceze, ceea ce a determinat protestele și presiunile industriașilor, care obțin respingerea unor împrumuturi⁷². Cu toate aceste cazuri izolate, exportul de capitaluri franceze nu are, de regulă, nici o legătură cu exportul produselor industriale franceze.

⁶⁷ J.B. Duroselle, **La France et les Français, 1900-1914**, Paris, Richelieu, 1972, p. 303.

⁶⁸ **Ibidem.** J. Marseille consideră că acest tip de întreprindere proliferază tocmai datorită existenței unei piețe imperiale protejate. J. Marseille, **op.cit.**, p. 50.

⁶⁹ J. Bouvier, **Les traits majeurs de l'impérialisme français avant 1914**, în Bouvier, Girault, **op.cit.**, p. 37.

⁷⁰ J.B. Duroselle, **op.cit.**, p. 304.

⁷¹ **Ibidem.** Vezi și S. Berstein, P. Milza, **Histoire du vingtième siècle**, t. 1, 1900-1939, Paris, Hatier, 1991, p. 29.

⁷² În 1909, *Societatea Schneider-Creusot* obține refuzarea unui împrumut argentinian pentru că banii erau destinați cumpărării de tunuri Krupp; la fel, în 1910 *Societatea constructorilor de nave* impune anularea unui împrumut pentru Portugalia, care dorea să utilizeze banii pentru cumpărarea unor nave de fabricație engleză. J.B. Duroselle, **op.cit.**, p. 306-308; vezi și R. Poidevin, **Finances et relations internationales, 1887-1914**, Paris, A. Colin, 1969, p. 6-12.

Exportul de capital se datora, după Lenin, existenței unui prisos de capital, provenit din limitarea pieței interne. „Necesitatea exportului de capital este determinată de faptul că, în unele țări *capitalismul s-a răscopt* și capitalul nu găsește (în condițiile agriculturii înapoiate și a mizeriei maselor) teren pentru o investiție *avantajoasă*”. Care sunt zonele unde poate găsi aceste avantaje? Evident, în țările înapoiate, principala consecință fiind slăbirea capitalismului intern. „În aceste țări înapoiate, profitul este de obicei ridicat, deoarece capitalurile sunt puține, prețul pământului relativ mic, salariile mici, materiile prime ieftine”⁷³. În fine, caracterizând exportul de capital francez, Lenin observa că „acest capital este în cea mai mare parte capital plasat ca împrumut, împrumuturi de stat și nu capital investit în întreprinderi industriale”⁷⁴. Din acest motiv el caracteriza imperialismul francez drept unul *cămătăresc*, iar Franța un stat rentier, „un stat al capitalismului parazitar, al capitalismului în putrefacție”⁷⁵.

Principalele probleme ridicate de exportul de capital constau deci în existența unui *prisos* de capital provenit din acumularea internă, investit avantajos în țările înapoiate sub forma împrumuturilor de stat (în cazul Franței), condiționate de cumpărarea produselor industriale proprii, rezultatul major fiind slăbirea capitalului intern. Confruntarea firească a teoriei cu realitatea istorică nu ne permite să acceptăm faptul că exportul de capital a fost un element de slăbire a dezvoltării capitaliste interne sau că acesta s-a produs mai ales în momentele de depresiune economică și de conjunctură internă dificilă. Dimpotrivă, corelând exportul de capitaluri franceze cu ciclurile dezvoltării economice, cercetătorii au observat că exportul de capital a cunoscut faze de încetinire și de accelerare identice cu cele parcurse de economia internă⁷⁶. J. Bouvier observa că „supraproducția” de capital era numai aparentă și că la

⁷³ V.I. Lenin, **op.cit.**, p. 737.

⁷⁴ **Ibidem**, p. 738.

⁷⁵ **Ibidem**, p. 770.

⁷⁶ Se observă o scădere a exportului de capital în perioada 1875-1890, în plină fază descendentă, de încetinire a dezvoltării interne (13 miliarde fr. în 1875 și numai 17 în 1890) și aproape dublarea acestuia în perioada 1898-1913 (43 miliarde fr. în 1913), care a fost perioada unei dezvoltări rapide a capitalismului în Franța. R. Girault, **op.cit.**, p. 41; vezi și Rondo Cameron, **La France et le développement économique de l'Europe, 1800-1914** (trad. d'anglais), Paris, Seuil, 1971, p. 235; 379-383. Pentru analiza surselor de alimentare a capitalurilor exportate vezi pe larg Bouvier, **op.cit.**, p. 308-326.

originea investițiilor franceze în străinătate se află caracteristicile pieței financiare franceze. În primul rând, abundența economiilor, consecință a încrederii în franc, a făcut ca dobânzile să fie cele mai scăzute din lume (2% în 1890 și 4% în 1914), atrăgând pe cei aflați în căutare de credite. Din perspectiva franceză, deținătorii banilor erau tentați să-i plaseze în străinătate, unde era mai avantajos: dacă acțiunile industriale franceze erau cotate la 3,13%, cele străine erau cotate la 4,20%. În al doilea rând, existența unor adevărate fluxuri de revenire a capitalului investit în străinătate, devenite în fazele de expansiune superioare investițiilor noi, a permis o adevărată autonutrire a exportului de capital⁷⁷.

Caracterul *parazitar, rentier* al capitalismului francez este numai aparent. Este adevărat că sute de mii de francezi trăiau din renta titlurilor de împrumut străine. Totuși, nu putem accepta aprecierea că întregul capital exportat era rentier, ceea ce face ca Franța, la începutul secolului al XX-lea, „să trăiască din bogăția trecută și din munca altora”⁷⁸. Dacă aproape jumătate din plasamentele franceze din străinătate sunt fonduri ale statului, restul erau fonduri private care participau, fie prin cumpărarea de acțiuni ale noilor societăți străine (minele sud-africane, *Canadian Pacific Railway*, *Royal Dutch Petroleum Company*), fie prin stabilirea întreprinderilor franceze în străinătate⁷⁹. Cercetătorii au putut observa caracterul *întreprinzător* al capitalismului francez în exterior, în sensul schumpeterian al cuvântului, adică „creator direct de echipamente și de mijloace de producție de bază”, constatare care anulează

⁷⁷ J. Bouvier, **op.cit.**, p. 319-325.

⁷⁸ Berstein, Milza, **op.cit.**, p. 32.

⁷⁹ Ultimele nu erau legate de marea industrie, ele fiind în special societăți de căi ferate și de tramvaie (în America de Sud) și uzine de gaz, poduri, canale, echipamente portuare (în Orientul Mijlociu). După estimările Serviciului financiar al Creditului lyonez, partea emisiunilor de titluri industriale străine la Paris a crescut între 1893 și 1913 în raport cu rentele statelor străine. Această parte a titlurilor industriale reprezenta 25% din emisiunile străine între 1894 și 1897, 35% între 1905-1909 și 51% între 1910-1913. În al doilea rând, proporția acțiunilor reprezenta 60%, față de 40% obligații. Vezi pe larg în Rondo Cameron, **op.cit.**, p. 165-179.

J.B. Duroselle observa că farurile din întregul Imperiu Otoman, cheiurile Istanbulului, marile magazine din Mexic aparțineau unor societăți franceze, care realizau profituri mari și regulate (J.B. Duroselle, **op.cit.**, p. 304). R. Girault, studiind participarea directă a băncilor și a societăților industriale franceze la crearea echipamentului de bază al noului capitalism rus, aprecia caracterul dinamic al întreprinzătorilor francezi prezenți aici, ceea ce era departe de imaginea rentierilor inactivi (R. Girault, **Emprunts russes et investissements français en Russie, 1887-1914**, Paris, A. Colin, 1973, *passim*).

caracterizarea lui Lenin⁸⁰.

De asemenea, nu poate fi demonstrată legătura directă dintre exportul de capital și cel de mărfuri. În afară de lipsa de condiționare a împrumuturilor externe de achiziționarea produselor franceze, despre care am amintit deja, nu se observă nici existența unei convergențe geografice între capitalurile exportate și comerțul francez⁸¹.

În fine, conform teoriei lui Lenin, în condițiile aprigei concurențe financiare, exporturile de capital și de mărfuri ar fi trebuit dirijate mai ales spre piețele rezervate, deci spre Imperiul colonial. Statisticile ne demonstrează contrariul: Franța își plasează în Imperiu abia 9% din totalul investițiilor străine⁸², coloniile reprezentând 9,4% din importuri și 13% din exporturile generale ale Franței⁸³.

Discrepanța flagrantă dintre teoria lui Lenin și realitatea istorică a impus marxștilor francezi să-și reconsidere atitudinea față de colonialismul francez. Astfel, într-o lucrare apărută în 1980 se subliniază faptul că „majoritatea coloniilor franceze au fost fructul expansiunii militare unde căutarea prestigiului a dominat imperativele economice, chiar dacă, capitalismul francez a obținut apoi profituri substanțiale”. Prin intermediul cuceririlor coloniale de la sfârșitul secolului al XIX-lea și din primii ani ai secolului al XX-lea, armata franceză, compromisă în 1870-1871, „are ocazia de a lua o revanșă facilă și de a-și restaura greutatea politică”. Autorii consideră că noile anexiuni au deschis negustorilor un domeniu rezervat, „dar investitorii nu-i vor vedea oportunitatea”. Abia după primul război mondial, pierderea pieței ruse și a majorității piețelor danubiene determină reorientarea fluxurilor financiare și comerciale spre colonii, care totuși nu joacă în economia

⁸⁰ Mark Blaug, **Teoria economică în retrospectivă**, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1992, p. 473.

⁸¹ Partea schimburilor de mărfuri cu Rusia este infimă în ansamblul comerțului (importurile franceze reprezentau 4% din totalul importurilor ruse), pe când investițiile franceze aici grupau aproximativ o treime din totalul investițiilor străine (12 din totalul de 45 miliarde franci). R. Girault, **op.cit.**, p. 85. Vezi și M. Lévy-Leboyer, **La position internationale de la France**, Paris-La Haye, Mouton, 1973, p. 118-122.

⁸² R. Cameron, **op.cit.**, p. 382.

⁸³ J. Marseille, **op.cit.**, p. 40. Autorul observă că în spatele acestui procent destul de mic se ascunde realitatea că Imperiul era în preajma primului război mondial al doilea partener comercial al Franței. Totuși, după părerea noastră, aceasta nu modifică semnificativ datele problemei.

franceză un rol comparabil cu cel al Commonwealth-ului britanic⁸⁴.

Această succintă analiză a dezvoltării economice a Angliei și a Franței, care ar merita un studiu de sine stătător, ne permite să apreciem că la sfârșitul secolului la XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, cele două state nu erau *imperialiste* în sensul dat de Lenin acestui cuvânt. Istoricii care s-au ocupat îndeaproape de evoluția capitalismului în aceste două țări au ajuns la concluzia că procesele economice identificate de Lenin a fi caracteristice imperialismului sunt specifice abia perioadei interbelice⁸⁵.

În consecință, considerăm necesară sublinierea distincției care există între *imperialism* și *colonialism*, două fenomene deosebite, care nu acoperă aceeași realitate, ceea ce impune și renunțarea la sintagma *sistemul colonial al imperialismului*. Dacă *imperialismul* este un stadiu al capitalismului, *colonialismul* cuprinde activitatea de expansiune a Marilor Puteri din a doua parte a secolului al XIX-lea, *ca rezultat al transferării rivalităților europene la scară mondială și nu al presiunilor economice determinate de trecerea la imperialism*. În concluzie, politica de expansiune colonială este un fenomen complex, rezultat al legăturilor statului cu economia, al interdependenței dintre puterea politică și activitatea economică, al creșterii influenței opiniei publice și al ideologiilor asupra deciziilor politice.

The Imperialism. Conceptual reconsiderations Summary

The author suggests a review of the term imperialism affected by the Marxist ideology, not only in Romanian historiography, from the perspective of the historic reality of the end of the XIXth century and the beginning of the XXth century.

⁸⁴ Cedetim, *L'Impérialisme français*, Paris, Maspero, 1980, p. 16-18.

⁸⁵ C. Coquery-Vidrovitch, *op.cit.*, p. 110; J. Bouvier, *op.cit.*, p. 331-332.